

Dr hab. Sylwia Kaczmarek prof. UŁ
Pracownia Rewitalizacji Miast
Instytut Geografii Miast i Turyzmu
Uniwersytet Łódzki

RECENZJA

rozprawy doktorskiej p.t. "*Rewitalizacja w procesie zmiany miasta*", której autorką jest mgr inż. arch. Dagmara MLIČZYŃSKA HAJDA

Przedstawiona do oceny praca liczy 209 stron numerowanych w podziale: 111 stron tekstu podstawowego, 68 stron załączników, 302 pozycji bibliograficznych (w tym 117 obcojęzycznych), zawiera 13 tabel i 34 ryciny. Nie wyodrębniono zestawienia netografii, źródła internetowe umieszczono w spisie literatury. Praca składa się z 10 rozdziałów, które dokumentują tok postępowania analitycznego Autorki. Po przedstawieniu w rozdziale pierwszym zagadnień wstępnych, w rozdziale drugim zamieszczono studia literaturowe, w trzecim znalazły się hipotezy i pytania badawcze, w czwartym natomiast pole badań i metody badawcze. Rozdział szósty omawia zagadnienie zatytułowane: "Zmiana: proces, rozwój, postęp", rozdział siódmy dotyczy rewitalizacji. Kolejne dwa rozdziały poświęcono badaniom empirycznym (odpowiednio - ósmy ankietowym badaniom jakościowym, dziewiąty natomiast studiom przypadku Krakowa i Szczecina). W rozdziale dziesiątym znalazły się wnioski. Układ części teoretyczno-koncepcyjnej charakteryzuje nadmierne, nieuzasadnione logicznie rozdrobienie, (np. rozdział czwarty liczy 2 strony, piąty składa się z 4 stron, zaś szósty ma 3 strony) tym samym zaburzone są proporcje objętości i treści rozprawy.

Recenzowana rozprawa lokuje się w dziedzinie nauk o Ziemi w dyscyplinie geografia, subdyscyplinie geografii społeczno-ekonomicznej, w nurcie badawczym geografii społecznej miast. Temat rozprawy dotyczy procesu rewitalizacji w miastach rozpatrywanego w kontekście zmiany struktury społeczno-przestrzennej. Studia dotyczące wspomnianego zakresu prowadzone na świecie posiadają bogate piśmiennictwo (zwłaszcza publikowane w języku angielskim) i są przedmiotem ożywionej dyskusji (zwłaszcza w renomowanych czasopismach naukowych) dotyczącej terminologii, metod analizy, uwarunkowań procesu,

jego przebiegu i skutków. Rewitalizacja zdegradowanych terenów miejskich jako proces przekształceń miasta jest zagadnieniem aktualnym, o zasięgu globalnym (dotyczy współczesnych miast zlokalizowanych na wszystkich kontynentach), zróżnicowanym kontekstowo w wymiarach: przestrzennym, ekonomicznym, społecznym i kulturowym. Analiza przebiegu tego procesu i jego skutków dla kondycji miast w kontekście warunków życia mieszkańców oraz zrównoważonego rozwoju jest wciąż wyzwaniem konceptualnym i metodologicznym. W Polsce podobnie jak na świecie badania nad rewitalizacją są przedmiotem zainteresowania różnych dyscyplin: geografii, ekonomii, antropologii miasta, socjologii, kulturoznawstwa, urbanistyki. Autorka wybrała zatem do badań zagadnienie aktualne, interesujące poznawczo, kontrowersyjne w aspekcie metodologii, posiadające również odniesienie aplikacyjne, a więc naukowo istotne.

Mgr inż. arch. Dagmara Mliczyńska Hajda sformułowała 3 problemy badawcze, jej zdaniem podstawowe w pracy w poniżej przytoczonym brzmieniu (str.14 i 15):

- *"Rewitalizacja – konstrukt myślowy i jego podstawy teoretyczne w geografii społecznej.*
- *Percepcja, preferencje i postawy społeczne wobec rewitalizacji (dyskurs o rewitalizacji).*
- *Struktura społeczno-przestrzenna miasta jako przedmiot rewitalizacji".*

Następnie postawiła hipotezę główną (str.22):

"Rewitalizacja jest rozpowszechnionym procesem, wywołującym w miastach realne zmiany, których miejsce jest uwarunkowane stopniem złożoności struktury społeczno-przestrzennej".

Powiązanie pomiędzy wskazanymi problemami badawczymi i hipotezą główną jest częściowe, bowiem ta ostatnia stanowi konstatację ogólną, mało precyzyjną np. użyte sformułowanie *"realne zmiany w miastach"* skłania do postawienia pytania: jakie zmiany są realne? Przyjmując "realny" jako "rzeczywisty" czy można mówić o istnieniu w miastach zmian nierealnych, nierzeczywistych? Również określenie "zmiany" użyte w temacie pracy jest nieprecyzyjne i wieloznaczne. Nie ma również w hipotezie odniesienia do drugiego problemu badawczego dotyczącego postaw wobec rewitalizacji i jej postrzegania.

Ponadto sformułowano 15 hipotez szczegółowych (str. 22-25), których kolejność odpowiada wskazanym trzem problemom badawczym. W tym zbiorze znajdują się trzy zapisy nazwane przez Autorkę hipotezami roboczymi, w następującym brzmieniu:

- Na str.22: *"Hipotezę roboczą (w tym, teoretycznym zakresie) jest propozycja wskazania tych składowych obu koncepcji, które kształtują podstawy teoretyczne dla rewitalizacji. Zostały one zebrane w tabeli i wyróżnione szarym tłem (Tabela nr 2)"*
- Na str. 24: *"Hipotezę roboczą jest propozycja typologii procesu rewitalizacji, którą przedstawia rycina nr 2" W schemacie na rycinie wymieniono następujące określenia: "kierunkowy, (intencjonalny, integracyjny, celowy), niekierunkowy (samoistny, żywiołowy, implementacyjny) jawny, programowany (endogeniczny lub adaptacyjny), cykliczny (regularny), ukryty, anektujący (np. gentryfikujący) incydentalny (losowy) np. nowy impuls funkcjonalny"*
- Na str.24: *"Hipoteza robocza: Zasięg rewitalizacji, jako pojęcia jest zmienny i ruchomy, mieści się gdzieś pomiędzy ideą i narzędziem".*

Weryfikacja (czyli potwierdzenie lub zaprzeczenie) proponowanych w obecnym zapisie hipotez roboczych jest niemożliwa przy zastosowaniu podejścia naukowego wobec użycia następujących sformułowań: *"Wskazanie propozycji"* w pierwszej hipotezie roboczej, *"propozycja typologii"* w drugiej, oraz *"mieści się gdzieś"* w trzeciej. Dwa pierwsze zakwestionowane sformułowania odnoszą się bardziej do celu, trzecie natomiast nie jest przypuszczeniem naukowym. W zaproponowanym przez Doktorantkę ujęciu są to raczej metafory niż hipotezy naukowe.

Kontynuacja opisu procedury badawczej (str. 28 – 30) zawiera listę 17 szczegółowych pytań badawczych, interesujących poznawczo, dotyczących teoretycznych oraz praktycznych aspektów procesu rewitalizacji w podziale na trzy grupy adekwatne do sformułowanych trzech problemów badawczych (na str. 14-15 rozprawy). Kolejne rozważania dotyczą określenia pola badań oraz metod badawczych. Autorka dwukrotnie wskazuje w rozprawie cele badawcze: na str. 5 dzieli je na teoretyczne i praktyczne (w tych ostatnich znalazła się również chęć weryfikacji tez opublikowanych przez dwoje polskich badaczy procesu rewitalizacji Wańkowicza (2007 i 2011) oraz Jadach-Sepiolo (2007, 2009), ponownie cele badawcze wskazano na str. 30 rozprawy. W tym fragmencie nie znajdujemy już pierwotnego

podziału celów bowiem zapisano tam: (str. 30) *"Celem badań jest ustalenie czy i gdzie, a także w jaki sposób rewitalizacja wpływa na zmianę miasta, a przyjęta perspektywa badań na polu geografii społeczno-ekonomicznej pozwala na połączenie metod badawczych typowych dla geografii, socjologii i ekonomii. Celem moich badań nie jest analiza dysproporcji społeczno-przestrzennych w wybranych miastach lecz ustalenie czy zmiany, które zostaną zidentyfikowane jako rewitalizacja zachodzą w określonych częściach miast, zdiagnozowanych wcześniej w dostępnych analizach bądź programach, jako dzielnice zdegradowane (t.j. znajdujące się w stanie kryzysowym), o zidentyfikowanych dysproporcjach społeczno-przestrzennych wobec innych części tych miast."*

Można zauważyć chaos oraz występujący brak spójności pomiędzy: wskazanymi problemami badawczymi – interesującymi i rozległymi oraz niewątpliwie ważnymi poznawczo – sformułowanymi hipotezami oraz celami pracy, które akcentują kontekst przestrzenny (str.30 *czy i gdzie? czy zmiany(..)zachodzą w określonych częściach miast?*). W sformułowanych celach pracy (zapisanych na str. 5 i na str.30) nie ma jednak odwołania do kwestii percepcji i preferencji (dyskurs o rewitalizacji) stanowiących sedno drugiego problemu badawczego.

Dobór metod badawczych został przedstawiony w formule deklaratywnej, wymieniono i krótko omówiono zastosowane etapy badań empirycznych. Pierwszy z nich to badanie sondażowe realizowane w Polsce (jak pisze Autorka na str.31: *(...)polegał na wykorzystaniu techniki sondażu ankietowego przeprowadzonego za pomocą elektronicznego kwestionariusza i Internetu (...)na grupie co najmniej 350 osób z zastosowaniem techniki kuli śniegowej przy bieżącej kontroli ilościowego profilu grupy respondentów według województw i kategorii miast.*). Drugi etap badań empirycznych dotyczył studiów przypadku dwóch miast Krakowa i Szczecina, wybranych na podstawie 4 kryteriów sformułowanych przez Doktorantkę i zapisanych na str. 31-32. Ten etap polegał na przeprowadzeniu wywiadów pogłębionych (Autorka charakteryzując kryteria doboru respondentów pisze na str. 31: *"(...) miały być przeprowadzone indywidualnie i osobiście na podstawie wcześniej opracowanego zestawu pytań, z grupą co najmniej 10 osób, znajdujących się "na styku" dwóch głównych grup: mieszkańców i ekspertów, t.j. z osobami które równocześnie spełniają oba te kryteria (zamieszkują w danym mieście i wykonują zawód bądź oddają się aktywności społecznej wymagającej rozeznania zarówno w*

rewitalizacji jak i sprawach danego miasta'). Ponadto w odniesieniu do studiów przypadku prowadzono badania, które Autorka wymienia na str. 32: w zapisie: "techniki analizy dokumentów, analizy źródeł naukowych i empirycznych, techniki badań terenowych (obserwacji i dokumentacji fotograficznej), analizy z zakresu socjologii wizualnej."

Sam dobór metod społecznych można uznać jako zasadny do wskazanego zakresu merytorycznego rozprawy jednak Autorka wykazała niewystarczające rozeznanie ich specyfiki. Słabością tego fragmentu dysertacji jest nieprecyzyjne określenie liczebności zbiorowości, która spełnia kryteria doboru potencjalnych respondentów. W opisie pierwszej części badań empirycznych (kwestionariusz internetowy) nie ma informacji jak liczna jest grupa osób w Polsce, którzy spełniają wymienione na str. 48 kryteria, i na czym polegała procedura określona jako "modelowanie grupy adresatów w trakcie badań". Jest to istotna kwestia w kontekście istniejącej różnicy między założoną wstępnie liczbą respondentów a rzeczywistą liczbą uzyskanych w badaniu odpowiedzi (odpowiednio 368 osób planowano – uzyskano 175). Podobnie w charakterystyce drugiej fazy badań empirycznych – wywiad pogłębiony prowadzony w Krakowie i Szczecinie – nie znajdziemy informacji ile osób spełnia wymienione kryteria, a następnie wyjaśnienia dlaczego wybrano w każdym mieście właśnie te konkretne osoby, które udzieliły odpowiedzi.

W badaniach społecznych dobór próby ma fundamentalne znaczenie dla uzyskiwanych wyników. Wnioski formułowane przez badacza powstają przecież na podstawie wyrażonych przez respondentów sądów o analizowanych rzeczach i zjawiskach. Tym samym brak precyzyjnie przedstawionych merytorycznych kryteriów doboru próby badawczej ogranicza wiarygodność, a przede wszystkim wartość naukową wniosków sformułowanych na tej kanwie. Ponadto interpretacja wypowiedzi respondentów powinna uwzględnić relacje pomiędzy charakterystyką respondenta (wiedza, doświadczenie, cechy personalne, lokalizacja w grupie społecznej, i jego powiązania z badanym zjawiskiem - w tym przypadku procesem rewitalizacji) a sędami przez niego formułowanymi. Doktorantka nie uwzględniła tego klasycznego podejścia w przedstawionej w dysertacji analizie wyników wywiadu pogłębionego.

Kolejnym mankamentem jest pominięcie przez mgr inż. Dagmarę Milczyńską Hajda krytycznej analizy zastosowanej metodologii oraz wskazanie ograniczeń interpretacji uzyskanych wyników. Jest to szczególnie ważne zagadnienie przy posługiwaniu się wywiadem. W odwołaniach literaturowych zamieszczonych w rozprawie nie występują

pozycje dotyczące metodologii badań społecznych (np. klasyczne prace Davida Silvermana: "Prowadzenie badań jakościowych" PWN 2010, "Interpretacja danych jakościowych", PWN 2007). Literatura polska lub angielskojęzyczna dotycząca wspomnianej kwestii jest bardzo obszerna, łatwo dostępna w Polsce. Wskazanie uwarunkowań i ograniczeń występujących przy interpretacji wyników, które uzyskuje się przy użyciu wybranej w dysertacji grupy metod społecznych, jest elementem niezbędnym w rozprawie, ponieważ w istotnym zakresie warunkuje poprawność formułowanych wniosków, a tym samym realizację celu rozprawy. Jest to istotne niedociągnięcie warsztatu badawczego Doktorantki osłabiające wartość naukową tej interesującej pracy. W prac

Oryginalnym osiągnięciem naukowym Doktorantki jest podjęcie próby analizy procesu rewitalizacji w trzech aspektach: elementów teoretycznych (pojęcie rewitalizacji w kontekście badawczym geografii społecznej), postrzegania procesu przez jego interesariuszy (percepcja procesu i ocena jego konsekwencji), relacji między rewitalizacją a przekształceniami struktury społeczno-przestrzennej. Doktorantka w prezentacji założeń pracy wskazała na jednakową istotność tych trzech aspektów swoich dociekań. Z kolei prezentacja wyników badań empirycznych i kameralnych zawiera wyraźną przewagę dwóch pierwszych z wymienionych aspektów, natomiast trzeci z nich został opracowany fragmentarycznie. Można zatem uznać, że cele rozprawy zostały zrealizowane częściowo, co znajduje swoje odzwierciedlenie w rozdziale 10. zawierającym wnioski. Wartościowym elementem jest również wykorzystanie wielu rodzajów materiału źródłowego – własne badania empiryczne jako podstawowa forma, analiza wyników opublikowanych badań innych autorów jako uzupełnienie. W kontekście znajdujących się w rozprawie wniosków (str. 102 -109) należy zaznaczyć ich zbytne rozdrobnienie i rozproszenie tematyczne. Mimo, że wyodrębniono wnioski generalne to jednak sposób ich przedstawienia jest luźno powiązany z wynikami przeprowadzonych badań, Doktorantka bowiem zapisała przede wszystkim swoje poglądy i sądy na temat rewitalizacji nie konfrontując się z wynikami badań. Rycina 34 na str.105 zatytułowana "*Typologia rewitalizacji – propozycja uwzględniająca wnioski z badań*" jest zagmatwana w kontekście zastosowanych określeń (np. gentryfikacja pojawia się w obu częściach dychotomicznego podziału). Ponadto typologia Autorki przedstawia raczej schemat znanego i wielokrotnie opisanego w literaturze dwójakiego podejścia w procesach zarządzania przekształceniami przestrzeni, mianowicie:

- "top-down" (góra-dół, czyli proces przebiega w kierunku: od decydentów – gestorów przestrzeni, poprzez wykonawców decyzji, realizatorów przedsięwzięć do użytkowników obszaru) co zostało nazwane w tabeli "rewitalizacja aktywistyczna",
- "bottom-up" ("dół – góra", kiedy to proces jest inicjowany w grupie, czy środowisku przekształcanego obszaru, a następnie realizowany przygotowywany, realizowany i akceptowany przy współpracy z pozostałymi gestorami przestrzeni ulokowanymi na różnych poziomach) co zostało określone jako "rewitalizacja autodynamiczna".

Mgr inż. arch. Dagmara Milczyńska Hajda w swojej dysertacji podczas prezentacji założeń, procedury i wyników swoich badań wielokrotnie formułuje polemiczne uwagi w kontekście dotychczasowego publikowanego dorobku naukowego dotyczącego rewitalizacji. Dyskusja naukowa jest bardzo cennym aspektem pracy badawczej, ma istotne znaczenie w postępie wiedzy. Dlatego warto podkreślić obecność tego element w rozprawie. Niestety w kilku miejscach wyrażone przez Doktorantkę sądy dotyczą kwestii, których nie napisał przywoływany z nazwiska autor. Trudno przypisać tego rodzaju błędy pomyłce redakcyjnej ponieważ występują one w tekście więcej niż jeden raz. Przykładem opisanego podejścia Doktorantki do dyskusji naukowej jest przywołanie dwukrotnie i opatrzenie komentarzem (str. 45, 18 wiersz od góry i str. 105, 13 wiersz od góry) podziału rewitalizacji na implementacyjną i integracyjną i przypisanie autorstwa tego podziału S. Kaczmarek z odwołaniem do publikacji z 2001 r. Niestety we wskazanej pracy tej autorki jak i żadnej innej przez nią napisanej taki podział nie występuje. W cytowanym opracowaniu z 2001r. oraz konsekwentnie w pracach później publikowanych znajduje się natomiast podział rewitalizacji jako procesu restrukturyzacji terytorialnej na rewitalizację IMPLANTACYJNĄ i rewitalizację IINTEGRACYJNĄ. Różnica między słowami: *implementacja* (czyli wdrożenie, zastosowanie, realizacja) i *implantacja* (wszczepienie, zagnieżdżenie, osadzenie nowego elementu w istniejącym układzie umożliwiające jego prawidłowe funkcjonowanie) jest istotna znaczeniowo. Wspomniany błąd podważa wartość naukową konstatacji polemicznych formułowanych przez Doktorantkę.

Rozprawa w dostarczonym do recenzji egzemplarzu zawiera niedociągnięcia edytorskie i redakcyjne, których przykłady wymieniono poniżej:

str. 3 wiersz 18 od góry: przywołano publikację Jędrzejczaka z 2001, której nie ma w spisie literatury

str. 11 wiersz 3 od góry, str. 35 wiersz 6 od dołu, str 36 wiersz 10 od góry: błędna pisownia nazwisk (w pierwszym przypadku jest "Bryks" powinno być "Bryx", w drugim: jest "Loundry" powinno być "Landry", w trzecim jest "Sztompke" powinno być "Sztompka")

str. 64 rycina 8 – brak legendy dla oznaczeń cyframi rzymskimi i kolorem linii

str 83 rycina 22 i 23 oraz str. 96 rycina 32 – częściowo nieczytelny opis zastosowanych oznaczeń przywołanych z opublikowanych we współautorstwie prac Doktorantki

str. 84 ostatni wiersz: użycie języka potocznego: " deptaka w ul. Tkackiej" zamiast "ciągu pieszego w ul. Tkackiej"

str. 98 ryc. 33, brak legendy do zastosowanych oznaczeń, nieadekwatny tytuł – treść zamieszczona na tej rycinie bowiem nie jest syntezą czyli łączeniem wielu różnych elementów w jedną całość a jedynie zestawieniem obok siebie czyli powtórzeniem dwóch rycin wcześniejszych (nr 21 i nr 32) przy zmniejszeniu ich rozmiaru

str. 102 wiersze od 14 do 16: akapit zawiera ocenę własnej pracy wykonaną przez Autorkę: "*Praca przyniosła również ustalenia istotnie wzbogacające wiedzę na temat genezy koncepcji rewitalizacji w Polsce(...) i poza nią (...)*", jest to stwierdzenie nieuprawnione, megalomańskie. Tradycja dobrych praktyk w nauce choć nie jest jednoznacznie skodyfikowana nakazuje badaczowi zachowanie powściągliwości w ocenie wartości własnych dokonań.

Jeżeli praca kiedykolwiek miałaby się znaleźć w obiegu naukowym przed udostępnieniem szerokiemu gronu odbiorców należałoby bezwzględnie dokonać: eliminacji błędów edytorskich, redakcyjnych, stylistycznych, korekty i uzupełnienia materiału graficznego, korekty układu pracy i modyfikacji jej struktury (podział na rozdziały, precyzowanie ich tytułów w kontekście zawartości) oraz wprowadzić konsekwentnie bezosobową formę formułowanych zdań.

Na podstawie przedstawionych powyżej uwag i komentarzy można wskazać atuty i wady rozprawy autorstwa mgr inż. arch. Dagmary Milczyńskiej Hajda. Zalety pracy: podjęcie interesującego i aktualnego zagadnienia naukowego, wieloaspektowe podejście do analizy sformułowanych problemów przez co Doktorantka poszerzyła własną wiedzę naukową. Ponadto dysertacja skłania do polemiki, co może stymulować rozwój dyscypliny w obszarze, której została przygotowana (geografia społeczna miast). Słabości pracy polegają na niedostatkach warsztatu badawczego (słabe rozpoznanie metodologii badań społecznych) bardzo limitowanego wykorzystania podejścia geograficznego w analizie badanego procesu rewitalizacji i jego wymiaru przestrzennego oraz intuicyjnego formułowania części przedstawionych wniosków, które nie wynikają z przeprowadzonych osobiście badań bądź wykorzystanych w tej pracy dokonań innych autorów.

Tym niemniej można uznać, że dysertacja doktorska p.t. *"Rewitalizacja w procesie zmiany miasta"*, której autorką jest mgr inż. arch. Dagmara MLCZYŃSKA HAJDA odpowiada wymogom przepisów obowiązującego prawa (USTAWA z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 ze zm. Dz. U. z 2005 r. nr 164, poz. 1365) i może podlegać kolejnym etapom ustalonej prawem procedury.

Łódź, 12 maja 2017

Sybera Karsuwanek